

תוכן העניינים

תודות יג

פתח דבר 1

חלק ראשון

על תרומה אפשרית של הגותו של לוינס לפסיכואנליזה בת זמננו

הקדמה לחלק ראשון 9

פרק ראשון: האתיקה והפסיכואנליזה 13

א. פרויד והאתיקה: הפרויקט, האני והסתם, האי־נחת

בתרבות 13

ב. פרויד ולוינס: תשוקה וקריאה 20

ג. לאקאן ולוינס 22

ד. על הדרישה לאתיקה בראשית החיים: ציווי האחריות

של האנס יונאס 24

פרק שני: האחריות האסימטרית כלפי האחר כאתיקה

של האנליטיקאי 29

א. קווים לדרכו הפילוסופית של לוינס 29

ב. האתיקה כאחריות כלפי האחר והפרקטיקה האנליטית 39

חלק שני
בראשית החיים: פיתוי ראשיתי, תשוקה
ודרישה לאתיקה

- פרק שלישי: האסימטריה של המצב הראשיתי: הפיתוי
הראשיתי ותאוריית הפיתוי המוכלל של לפלאנש
61
63 א. דחפים מיניים של חיים, דחפים מיניים של מוות
64 ב. פיתוי טראומטי, פיתוי מוקדם, פיתוי ראשיתי
69 ג. השתלה (implantation) והחדרה (intromission)
71 ד. שלושת המובנים של הביטוי "לא מודע"

- פרק רביעי: תשוקה אימהית, התשוקה של האנליטיקאי או
קדימות האָפּקט
73
74 א. מפרנצי לביון דרך ויניקוט
78 ב. אָפּקט, הרגשה, רגש
80 ג. התשוקה האימהית, תשוקתו של האנליטיקאי

- פרק חמישי: הדרישה לאתיקה בראשית החיים, הצורך
באתיקה בטיפול
86
87 א. האם, האנליטיקאי: אובייקט טרנספורמטיבי
93 ב. האנליטיקאי: חומר גמיש
ג. הצרכים שפוגשים (rencontrés) האנליטיקאים בני זמננו
(או הצורך באתיקה כאחריות כלפי האחר בטיפול, הצורך
95 במרחב רחמי)

חלק שלישי

מקורות הניכוס הסובייקטיבי בטיפול, תשוקתו של
האנליטיקאי והפיתוי האתי של המצב האנליטי

- 107 פרק שישי: הניכוס הסובייקטיבי בטיפול
- 107 א. רנה רוסיון והניכוס הסובייקטיבי
- ב. האסימטריה הכפולה של המצב האנליטי וההעברות
שהוא מעורר
- 108
- 114 פרק שביעי: הפיתוי האתי של המצב האנליטי
- 115 א. הפיתוי האתי של המצב האנליטי והאסימטריה שלו
- 118 ב. הצעת האנליזה
- 126 ג. התשוקה של האנליטיקאי והתהליך האנליטי
- 133 ד. האנליטיקאי במסגרת ורגעים סובייקטליים אחרים
- 138 ה. כשהמסגרת רועדת

חלק רביעי

מעמד פסיכואנליטי חדש לאתיקה?
על המקורות הנשיים־האימהיים של היכולת
לאחריות כלפי האחר

- 149 הקדמה לחלק רביעי
- 153 פרק שמיני: היפותזות פסיכואנליטיות
- 163 פרק תשיעי: על המקורות הנשיים־האימהיים של האתיקה
- 164 א. על המקורות הנשיים של המיניות, על פי ז'אק אנדרה

- ב. על המקורות הנשיים-האימהיים של האתיקה ולקראת
פסיביות לא מזוכיסטית
- 178
- פרק עשירי: סיכום
- 183
- אפילוג: חרדת האנליטיקאי או הערנות האתית
- 188
- נספחים**
- נספח 1: התצורות ההוריות החדשות: פרספקטיבות חדשות
- 198
- נספח 2: מילנה
- 207
- נספח 3: לענות ל (répondre à), לקבל אחריות
(répondre de) – לפלאנש והאחריות אצל לוינס
- 210
- רשימת המקורות
- 219

פתח דבר

שאלת האתיקה, המוגדרת על ידי עמנואל לוינס כאחריות כלפי האחר, קשורה קשר מהותי לתפיסה העכשווית הרואה בטיפול הפסיכואנליטי מערכת יחסים בין-אנושית. לאחר השואה (וכל הפשעים האחרים שביצעה האנושות נגד האנושות), ומאה שנים לאחר שפרויד כתב את מאמרו "המוסר המיני 'התרבותי'" (פרויד, 1908), האנושות – הנושאת את פצעי ההתרחשויות שעברו ועוברות עליה – עדיין מעורערת בשל הפער בין אמצעי הנפשיים ובין ההתפתחות המואצת של הטכנולוגיה והשפעתה על האופן שבו אנו חווים "מוות", "הבאה לעולם" ו"חיים" (ראו להלן נספח 1).

אמנם אלוהים אינו עומד להיעלם (Newberg, D'Aquili & Rause, 2001), אך הוא כבר אינו נתפס ככל-יכול, גם אם הוא ממשיך להיתפס כטוב וככל-מבין (Jonas, 1987). המבנים המשפחתיים עוברים תמורה, ולא בלי קשר להשפעתה העמוקה של הפסיכואנליזה על ה"סוציוס". צורות הבאת ילדים לעולם וצורות ההורות מתגוננות. המיתוסים המארגנים כבר אינם מספקים באופן ברור מאליו נקודות התייחסות. הטיפולים שאנו מעניקים פונים לאנשים, לילדים או למבוגרים, הנתונים באי-נחת ולעתים בקצה גבול יכולתם לשרוד. "המצב האנתרופולוגי היסודי" (לפלאנש, 1987), כלומר מצב המצוקה הראשונית של הילוד האנושי ותלותו המוחלטת, לשם הישרדותו, בסביבה הבוגרת המטפלת בו, נותרו סלע היסוד של ההומניזציה. מצב ראשיתי זה מתאפיין באסימטריה כפולה, הנובעת מכוחה המפתה ומכוחה האתי של הסביבה הבוגרת. זהו מצב אסימטרי

ומפתה, המתבסס על מפגש בין עולם מבוגרים שניחן בלא מודע מיני ובמיניות בוגרת לבין פעוט שניחן במערכים פסיכו-פיזיולוגיים שהם לא בוגרים אך נתונים להשפעתו של אותו עולם מבוגרים, שבו הוא תלוי לחלוטין. זהו מצב אסימטרי ואתי משום שעולם המבוגרים אחראי לפעוט, בין שהוא מקבל עליו אחריות זו ובין שהוא מתכחש לה.

אותה אסימטריה מכוננת, מפתה ואתית, תחזור ותתממש בהעברות שמתעוררות באמצעות הטיפול ובמהלכו. את האסימטריה הכפולה הזאת של המצב האנליטי אני מציעה לכנות "פיתוי אתי". אני סבורה שאין עוד אפשרות לחשוב על המשמעות כאילו היא תמיד "נמצאת שם", מופקדת בפינה כלשהי בלא מודע של הסובייקט. בטיפול, המשמעות תיבנה במקרים רבים בהדרגה; היא תימצא או תיווצר במסגרת התהליך האנליטי ובעזרת השתתפותו המושקעת רגשית (participation affectée) של האנליטיקאי. עבודת הסימבוליזציה, ההכרחית לכל חיים נפשיים, תתגלה לא כעבודה יחידנית אלא כעבודה המתבצעת בשניים. צלו של האנליטיקאי – ושל השפעתו המפתה והאחראית – נופל על הטיפול. הסובייקט האחר – האנליטיקאי – מעורב בהכרח בעבודה. לאנליזה של ההעברה יש להוסיף לא רק את האנליזה של ההעברה הנגדית, אלא גם את זו של הגורם המתסיס שמהוות נוכחותו, הקשבתו ואמירתו (dire) המושקעות רגשית של האנליטיקאי. בשורש יכולתו של הטיפול להביא לתמורה, במקורות היווצרותה של יכולת הניכוס הסובייקטיבי, שעשויה להיות לקויה, ובמקור הסובייקטיביזציה, יש להביא בחשבון את תפקידו של האנליטיקאי.

האנליזה היא פרקטיקה. מאחר שהיא כרוכה במערכת יחסים בין שני סובייקטים, לא די באנליזה של האנליטיקאי. יש להביא בחשבון את העובדה שהאנליטיקאי הוא סובייקט אתי המחויב לאחריות אסימטרית כלפי האחר, ושהמצב האנליטי הוא מאגר (וסוכן) של פיתוי אתי. חשיבה זו, המעוגנת בהתנסות בקליניקה, תוביל לכמה

תוכנות על מקורות היכולת האנושית לאתיקה כאחריות כלפי האחר, ולקשר בינה לבין האימהיה הנשי שבכל אדם.

בחלקו הראשון של הספר אסכם בקצרה את השקפותיו של פרויד על האתיקה ומקורותיה, ואת נקודות המפגש האפשריות בין פרויד ללוינס ובין לאקאן ללוינס. בהמשך אביא את רעיונותיו של האנס יונאס, המאפשרים לי להניח "מן ההתחלה" את קיומה של "דרישה לאתיקה" אצל הילוד כלפי סביבתו, ובעקבותיה את קיומו של זימון (interpellation) שאין ממנו מנוס לאחריות של המבוגר כלפי הילוד. לאחר מכן אפתח היבטים מסוימים בפילוסופיה של לוינס, העשויים להציע חומר למחשבה בפרקטיקה האנליטית.

בחלקו השני של הספר אתמקד בראשית החיים ובטיפול, בלבו של המצב שהוגדר על ידי לפלאנש כ"מצב האנתרופולוגי היסודי". אחזור לכמה מההיפותוזות של לפלאנש ולתאוריית הפיתוי המוכלל שפיתח. אולם בשונה ממנו, אתעמק בשאלת קדימותו (primat) של האפקט לאור היותו, לדעתי, ביטויים המודע של הרחפים, וכן בשאלת התשוקה האימהית הרגילה. זה יוביל אותי לבחון את שאלת האם כסוכנת תהליך הסובלימציה, כפי שניסחה זאת קריסטבה. כמו כן אקשר בין סוגיית תשוקתו של האנליטיקאי וביטויה לבין סוגיית הפיתוי הראשית בטיפול.

לאחר שאבהיר למה כוונתי ב"דרישה לאתיקה" – דרישה לשימור עצמי שנוכחת בשלבי החיים המוקדמים ביותר – אבחן בפירוט את גילוייה בטיפול. אחזור לרעיון של בולאס שהאם, ולכן גם האנליטיקאי, היא אובייקט המאפשר טרנספורמציה, ואעלה את הרעיון שבמצב בריא האסימטריה האתית – כאחריות כלפי האחר שמשולבת מלכתחילה באסימטריה של הפיתוי הראשית – מונחת בשורש הסובייקטיביזציה והניכוס הסובייקטיבי של סדר הסימבוליזציה (כפי שהמשיג רנה רוסיון [Roussillon]), ובבסיס כוחו הטרנספורמטיבי של הטיפול.

בחלק השלישי של הספר אפתח את רעיון האסימטריה הכפולה של המצב האנליטי ואת השלכותיו של רעיון זה על המצב האנליטי, ואציע את המושג "הפיתוי האתי". תשוקתו של האנליטיקאי, הצורך באתיקה בטיפול, תהליכי הסובייקטיביזציה והפיתוי האתי של המצב האנליטי המונח בשורש הניכוס הסובייקטיבי בטיפול יודגמו על ידי רצפים קליניים מתוך אנליזות של ילדים ומבוגרים. במיוחד יזכו לתשומת לב הצעת האנליזה, התהליך האנליטי והמסגרת האנליטית.

החלק הרביעי של הספר יפתח נתיבים חדשים, תוך התחקות אחר מקור שונה לאתיקה מזה שהתווה פרויד, וכתוצאה מכך – אחר מעמד פסיכואנליטי הנוסף ליכולת האנושית לאחריות כלפי האחר. מדובר בחשיבה על המקורות הנשיים-האימהיים בכל אדם, על היכולת האנושית לאתיקה כאחריות כלפי האחר, כאשר אני רואה את היסוד האימהי כהולך יד ביד עם הנשי. כאן אציע את הרעיון שלהלן:

הדרישה לאתיקה, אתיקה הנתפסת כאחריות כלפי האחר, קשורה באופן מהותי לצורכי השימור העצמי של התינוק. מטרתה היא לכונן את זהותו. דרישה זו מערערת את יציבותו של מי שהיא מזמנת, בשל האלימות הכרוכה באותו זימון, באותה פריצה (effraction). ערעור יציבותו של המבוגר המופקד על הטיפול בתינוק מתרחש בריעבד (en après coup). אלימותו של הזימון על ידי הילוד מעירה את העקבות שהשאיר בנפשו של המבוגר, בראשית חייו שלו, המפגש עם עולם המבוגרים שזומן אז על ידי בואו שלו לעולם. האפקט הטראומטי של זימון זה ייחקק, בתורו, בנפשו המתהווה של התינוק, בצורת עקבות שנוצרו ממסמנים חידתיים שאין אפשרות לתרגמם. חקיקה זו תהיה מונחת אצל האדם במקורו של הנשי-האימהי, ולכן גם במקור היכולת הפוטנציאלית לאחריות כלפי האחר.

בסיכום הספר אחזור על הרעיונות שהועלו, ואדגיש שוב את תפקידו המהותי של האנליטיקאי בפרקטיקה האנליטית העכשווית

כסובייקט האחראי כלפי האחר, סובייקט של אתיקה ללא תמימות וללא ציניות.

לבסוף, באפילוג, אסקור בדיעבד את מסלול ההתפתחות האישי שלי, ואעמוד על חשיבות ערנותו של האנליטיקאי והתעוררות הממד האתי שלו.

הנספחים לספר מכילים בחינה של צורות ההורות החדשות בהקשר המשפטי הישראלי; התייחסות לספרה של מרגריטה נוימן-בובר "מילנה"; והערות למחשבותיו של לפלאנש, תוך דיאלוג עם לוינס, על נושא האחריות.